

Franc Kuzmič

PRISPEVKI K REVOLUCIONARNEMU VRENJU V PREKMURJU LETA 1918

O revolucionarnem vrenju v Prekmurju v letih po prvi svetovni vojni imamo sicer že nekaj napisanega,¹ vseeno pa še vedno niso znani in obdelani vsi viri, kaj še, da bi opravili nekakšno sintezo. Potrebno bo gotovo še precej časa, da iz arhivov pobereмо vse primarne vire. Kot nadomestilo so sicer že uporabljeni tudi sekundarni viri (iz časnikov in spominov), a bo potrebno to prav tako preveriti. Za okvirno osvetlitev tega revolucionarnega vrenja v Prekmurju imamo sicer dvojje obsežnejših del,² a s tem podoba vseeno ni dokončna. Zgodovinski roman s to tematiko je napisal v treh zajetnih knjigah prekmurški pisatelj Miško Kranjec.³ Čeprav je delal tudi na podlagi virov,⁴ vseeno veliko zgodovinskih podatkov in trditev ne deluje zanesljivo in prepričljivo. Tudi napačni so nekateri.

Za dodatno osvetlitev revolucionarnega vrenja v Prekmurju so zanimiva tri ohranjena madžarska pisma iz novembra 1918, shranjena v Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti, namenjena grofu Avgustu Zichyju in grofici Mariji Zichy. Prvo pismo je pisal upravnik Balz grofu dne 5. 11. 1918 iz Egerszega.⁵ Drugo pismo je iz Beltincev 7. 11. 1918 pisala grofici poštarjeva vdova Kelecsényijeva, tretje pismo, ki ni datirano, pa grofu višji gozdar Robert Bayer. Vsa tri pisma je iz madžarščine prevedla Nikica Brumen.⁶

Prvo pismo

Pismo je ohranjeno v rokopisu na formatu tedanje pole na prvih dveh straneh. Podpisal ga je Alfred Balz, upravnik⁷ veleposestva beltinske grofice Marije Zichy. Veleposestvo je vodil 36 let. Letno je prejemal 1526 kron, razen tega pa v naturalijah: 1200 kg pšenice, 1800 kg rži, 640 kg ječmena, 500 kg ovsa, 1520 kg koruze, 90 kg soli, 900 l starega vina, 54 pr. m. trdih drv, 5600 kg sena, 2800 kg slame in 2800 kg ječmenove slame za steljo; razen tega je imel 1 oral vrta in 2 orala njiv. Kot nadupravitelj je imel zastoj stanovanje s kuhinjo in štirimi sobami ter razsvetljavo. Vzdrževal je 4 krave, 2 junici, 8 starih svinj, 8 enoletnih svinj in številno perutnino. Za krmljenje živine je imel uslužbenca Miho Dragoviča.⁸ Balz je bil znan pozneje kot rovar proti agrarni reformi in Jugoslaviji. Anton Štrekelj, glavni poverjenik za agrarno reformo v Murski Soboti, ga je odstavil in nastavil Simona Faleža iz Beltincev.⁹

V času novembrskih nemirov leta 1918 je Balz zbežal na Madžarsko in iz Egerszega 5. 11. 1918 pisal grofu¹⁰ naslednje pismo:

»Veleдостојанство господ гроф!
Милостљиви господ!

Zelo žalostno, slabo novico Vam moram sporočiti in tudi to tako pozno, vendar Vam zaradi svojega velikega razburjenja in opravičenega trenutnega stanja nisem mogel dati takojšnjega sporočila.

¹ Rudi Kyovski, Slovenska krajina (Prekmurje) 1918—1919, Delo, Ljubljana, 1953, št. 5—6; Miroslav Kokolj, Prekmurje v prevratni dobi 1918—1919, Svet ob Muri, Murska Sobota, 1957, str. 177—211, 241—280; L. Kövago, A Magyarországi délszlavok 1918—19-ben. Budapest 1964; F. Horvath, A Munkástanácsok szervezete és működése Vas megyében 1918 november 10 — 1919 augusztus 5, Szombathely 1959.

² Dr. Julij Titl, Murska republika 1919. M. Sobota (Pomurska založba) 1970; Revolucionarno vrenje v Pomurju v letih 1918—1920. Zbornik razprav s simpozija v Radencih od 27. do 29. maja 1979. M. Sobota (Pomurska založba) 1981.

³ Miško Kranjec, Rdeči gardist. Roman v treh knjigah. M. Sobota (Pomurska založba) 1964, 1965, 1967. Zanimivo je, da je Kranjec pri prvi knjigi zapisal, da je to roman v dveh knjigah, izšel pa je v treh in tretja je najobsežnejša!

⁴ Prim. F. Zadravec, Prekmurska revolucija in Kranjčeva proza. V: Revolucionarno vrenje ... str. 301—316.

⁵ Egerszeg, tudi Zalaegerszeg — središče županije Zala, kamor je pripadal del Prekmurja (Beltinci, Lendava itd.).

⁶ Podatki po: M. Kokolj, Prekmurški Slovenci 1919—1941. M. Sobota (Pomurska založba) 1984, str. 529.

⁷ V izvirniku je stari madžarski izraz számtartó.

⁸ Podatki po: M. Kokolj, Prekmurški Slovenci 1919—1941. M. Sobota (Pomurska založba) 1984, str. 529.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Grof Avgust Zichy bi naj v tem času bival v Pešti. — Prim. M. Kokolj, Prekmurje v prevratnih letih 1918—1919. Revolucionarno vrenje ... str. 74.

V nedeljo ponoči¹¹ po enajsti uri je izredno razburjeni notar Besnyák potrkal s sporočilom, da so Slovenci, okrog 400, prešli Muro, graničarje razorožili in da so že v Bratoncih.¹²

Ker so naši vendski ljudje bili tega dne v Veržeju¹³ na ljudskem shodu in z navdušenjem čakali slovenske brate, je bilo naše življenje v nevarnosti, zato sem bil v največjem razburjenju prisiljen s svojo družino takoj pobegniti, pustivši vse naše tam. Prav takrat so zbežali blagajnik¹⁴ Hajdu z družino, Besnyák in Fejsz sèm, Szöcs pa v Sárvár.¹⁵

Blagajnik Hajdu je prinesel s seboj 142.000 kron gotovine iz veleposestne blagajne; danes so krenili v Kanizso, kjer bo to vsoto v banki zanesljivo vložil.

Ob odhodu sem sklical služinčad, jih naprosil, naj ne zapustijo svojih mest, ker njim, ker so vendskega porekla, ne grozi nobena nevarnost.

Prepričal sem jih, naj pred gradom čuvajo in naj po potrebi priskočijo na pomoč tudi Wieserju.¹⁶

Danes me je poiskal beltinski čuvaj in podal poročilo o tem, da so, ne Slovenci, temveč vojaki, vračajoč se domov, in mestna drhal tega dne ponoči razbili okna mojega stanovanja; zdi se da z bajoneti, ker so jih našli vržene v moji sobi.

Ob zori so hoteli izropati moje stanovanje, toda naša služinčad jih je zadržala. Potem so vdrli v Kaufmannovi¹⁷ trgovini in stanovanja in tam vse izropali.

Iz Deutscheve gostilne in kleti so vse izvlekli.

Ropanje se je vršilo ves dan, ker se jim nihče ni zoperstavil.

Popoldne je en Renkovčan, pokvarjen meščan z vozom prišel na pristavo, kjer je največjo pitano svinjo zaklal in odpeljal.

Doma so ostali Kolársevi,¹⁸ Szepešsijevi¹⁹ in Kelecsényijevi. Njih vlomilci in roparji tudi želijo [dobiti].

Telegrafske žice so prerezali.

Zandarmerija je tudi zapustila Beltince, financarje so razorožili.

Danes je bilo končno poslanih iz Lendave v Beltince 30 mož narodne straže; dal bog, da bi bilo ropanja čimprej konec.

Tudi Dolnja Lendava je polna besnežev in od tam so tudi že skoraj vsi pobegnili.

Zelo prosim svojega milostnega gospoda, naj ne izvoli zaradi nezanesljivosti kaj odrediti, ker sem v tako kritičnem času zapustil svoje mesto, toda moje življenje se je vrtilo na kócki in mojo družino bi na vsak način napadli. Čim mi bo položaj dovolil, se bom takoj vrnil na svoje mesto.

Z globokim klanjanjem ostanem
svojemu visokemu gospostvu

Vaš najponižnejši sluga

A. Balz

upravnik.«

Drugo pismo

Pismo je pisala poštarjeva vdova Kelecsényijeva iz Beltince 7. 11. 1918 grofici Mariji Zichy v Pešto. Miroslavu Kokolju je to pismo znano in ga kot vir omenja v zaupščini Franca Gumilarja.²⁰ V Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti je

¹¹ To je bilo 3. 11. 1918.

¹² Bratonci so sosednja vas Beltince.

¹³ Ljudski shod ni bil v Veržeju, kot to navaja Balz, ampak v Ljutomeru. Gre namreč za ljudsko proslavo ob razglasitvi nastanka SHS, ko je slovenski glavar prevzel oblast v Ljutomerškem okraju. Svečanosti so se udeležili številni Medžimurci in Prekmurci iz Izakovec, Dokležovja, Melince, Bistrice in sosednjih vasi. — »Na dan Vseh svetnikov se je bliskoma raznesla ta novica po celi črenosovski fari. Že istega dne popoldne so se zbrali nekateri zavednejši moške in fantje pri Kleklu ter se posvetovali, kako bi spravili čim več ogrskih Slovencev 3. nov. v Ljutomer. Po sestanku so nekateri takoj odšli agitirat na sever in zapad. Uspeh je bil, da se je udeležilo manifestacije v Ljutomeru kakih 400 Prekmurcev.« (Horvat Maistru) Revolucionarno vrenje..., str. 75.

Na shodu je za Viktorjem Kukovcem in drugimi govorniki nastopil tudi Jožef Cigan iz Žižkov, ki je v imenu Prekmurcev prebral izjavo, da se želi Slovenska krajina združiti z brati onstran Mure v narodno državo. Izjavo je sestavil Klekl. — Revolucionarno vrenje..., str. 75.

¹⁴ V izvirniku ispán. Za funkcijo, ki jo je imel Hajdu, ljudje, ki so delali na grofiji, vedo povedati, da je bil blagajnik posestva. To bi tudi držalo.

¹⁵ Besnyák je bil notar. Fejsz (Fajs) je bil notar v Bratoncih, stanoval v Beltincih. Söcs je bil grajski vrtnar.

¹⁶ Franz Wieser (1852–1935) je bil 45 let grofovski strežnik (Durch 45 Jahre als Kammerdiener in treuer Dienste der Familie Zichy — kot je zapisano na nagrobniku na pokopališču v Beltincih). Po poizvedbah Dušana Reška je prišel v Beltince z Dunaja.

¹⁷ Henrik Kaufmann je bil rabin v Beltincih, imel pa je še trgovino z usnjem in špecerijo. Ignac Kaufmann je imel trgovino z mešanim blagom. Deutsch je bil prav tako Žid.

¹⁸ Dr. Franc Kolárš je bil grajski, pozneje banovinski zdravnik (2. 10. 1875 — 25. 3. 1933). S soprogo Mici, ki je umrla v 50. letu starosti (1933), je pokopan v Beltincih. Podatki D. Reška.

¹⁹ Szepešsijevi so bili več generacij lekarnarji. Živel so v Beltincih ob gradu.

²⁰ Prim. Revolucionarno vrenje..., str. 196, op. 6.

izvod, pisan s pisalnim strojem. Če je pri Gumilarju rokopisni izvod z lastnoročnim podpisom odpošiljateljice, potem je pismo, ki ga ima soboška knjižnica, prepis izvirnika. Verjetno gre res za prepis, saj izvod, ki ga ima knjižnica, nima na koncu lastnoročnega podpisa Kelecsényijeve, ampak je podpis narejen s pisalnim strojem. Prevod pisma:

»Globoko spoštovana presvetla gospa grofica!

Vedoč, da Vaše blagorodje po kratkih brzobjavkah kakor brez diha čaka vesti iz Beltincev, hitim, da Vam dogodke preteklih strašnih dni na kratko zbrane na razumljiv način predočim. Da si to dovolim, naj služi kot opravičilo, da ni tukaj nikogar, razen doktorja in Szepessyja²¹, ki bi vse preživel. (Komaj lahko pišem.)

Ze prvega in drugega²² je bil zrak poln smodnika, šušljalo se je o ropanju židov in govorili so o hrvatskem, to je slovenskem vdoru. V soboto popoldne sem šla malo k Balzevim, da se pogovorimo o novicah, a sem jih prav tako našla zaskrbljene. Pravijo, da so se sprva smejali novicam, toda sedaj tudi oni že bolj resno razmišljajo. Predlagala sem, da bi bilo dobro, če bi gospod Balz takoj telegrafiral milostnemu gospodu po vojaško pomoč, (pa) je Balz rekel, da tega ne more storiti, ker bi bilo videti kot strahopetnost. Ne strahopetnost, sem rekla — tukaj so grad, pristave, žitnica, klet, mnogo živine, brezpogojno je treba nekaj ukreniti v interesu varnosti. V nedeljo je potem gospod Balz vendarle oddal telegram, toda telegrafska linija je bila že presekana, kar so verjetno hote povzročili. V nedeljo popoldne je bilo v Veržehu veliko slovensko zborovanje, kamor so odšli prek tudi ljudje iz Dokležovja, Izakovcev in melinske Bistrice. Zvečer so se zelo glasni vrnili in se s kentercejskim žandarmerijskim odredom sprli, stegli. Te so spodili, žandarji so pred polnočjo raportirali notarju, da so ljudje rekli, da prihajajo Hrvati. Notar je zbežal k Balzovim ter jih zelo prestrašil. Balz je dal novico dalje in tako so na vozu sede vsi odpotovali. Ko so tudi tu v Beltincih zvečer razgrajali, peli — niti jaz nisem mogla spati, okrog enih ponoči zaslisiš velik ropot vozov. Zelo sem se prestrašila. Joj, sem rekla, otroci, kaj bi lahko to bilo. Nato začne naš pes lajati in slišimo, da nekdo kliče Bodri, Bodri! Prestrašeni skočimo s postelje, toda služinčad že teka. »Prosim, tukaj je bil gospod Hajdu in sporoča, da oni vsi odpotujejo.« Zamislite si naše presenečenje. Bežimo za Hajdujem, toda odpotoval je. Res nam je bilo žal, ker bi ga morali brezpogojno nagovoriti, da bi ostal. Nato smo dvojce mladih služkinj napotili na pristavo. Pa kaj se zgodi, čez nekaj sekund je prišel János in povedal, da so gospoda vsa odšla, ker prihajajo Hrvati, in gospod upravnik je rekel, naj se tudi za nas zapreže. Srce nam je strahovito bilo, skoraj bi umrli, toda čez nekaj sekund smo izjavili, da mi ne gremo. Ne morem zapustiti svoje službe, otroci in gospodična niso hoteli mene pustiti tukaj in ponoči sami zbežati. Rekli smo, kar bo, pa bo. Takoj smo se oblekli in sedeli z močno utripajočimi srci do jutra in buljili v urin kazalec, ki je z grozno počasnostjo lezel naprej. Končno je nastopilo jutro in Hrvatov še vedno ni bilo. Ponoči se je slišalo kričanje in streljanje. Balzu in židom so razbili okna in Kaufmannovi gospe odnesli gosi. Ker je bil telegraf zanič, smo Ilonko Aliszt poslali z brzobjavko v Soboto. Telegrafirala sem upravništvu in Narodnemu svetu,²³ naj na to obmejno eksponirano mesto pošljejo pomoč, ker je nevolja. Razen tega sem rekla Alisztovi, naj tam tudi agitira, da bi telefonirali po pomoč podžupanu.²⁴ Komaj so ti odšli, so židje krenili na voh, obupani. Dopoldne je minilo v miru, drhal pa, ki jo je zaradi odhajanj zajela drznost, je popoldne ob dveh začela ropati najprej trgovino Ignaca Kaufmanna, potem pa Henrika Kaufmanna. Toda ne samo teh, temveč tudi stanovanj. Potem so šli v Deutsche gostilno in tudi tam iz 16 sob odnesli pohištvo in vse zlomili na drobne kose. Nazadnje so stopili v klet in tam razsajali do polnoči. Lahko si misli Vaše blagorodje, kako strašno je bilo vse to gledati, toda povsod ste lahko slišali: no, z židi so končali. Weiszove trgovine se niso dotikali, ker je gospodična prodajalka stala pri odprtih vratih in rekla tole: »Ne dotikajte se, saj je to že kristjanovo!« Nato so tiho odšli in se malo umirili. Naslednjega dne, petega zjutraj, je bil na nesrečo sejem kneza Imreja²⁵ in iz desetih okoliških vasi se je steklo ljudstvo in prestrašeno smo se pogovarjali: »Moj bog, grad, žitnico in gosposke hiše bodo ropali.« Takoj smo sporočili Alisztovi, naj nemudoma ukrene vse in goreče prosi za pomoč. Tudi na pristavi smo vse hrabрили, naj gre jezdec, naj gre po nje voz. Končno so opoldne prišli vojaki, na enem avtu z avtomatskim orožjem in na štirih vozech moštvo. Avto je zavil proti gradu in z avtomatskim orožjem oddal veliko salvo, žal takrat že pozno, ker so bile lepe dragocene sobe opustošene. Kajti komaj je minila maša, so ljudje obkolili grad in hoteli vdreti, gospod župnik²⁶ pa jih je s sklenjenimi rokami rotil: Ne dotikajte se!

²¹ Misli na zdravnika dr. Franca Kolarša in lekarnarja Szepessyja.

²² Misli na petek 1. in soboto 2. 11. 1918. Prim. Balzovo pismo grofu z dne 5. 11. 1918.

²³ Madžarski narodni svet je bil v Soboti.

²⁴ alispán, alaispán = podžupan (županija Zala).

²⁵ »Imrehercegovó«, semanj dan 5. 11. vsako leto v Beltincih.

²⁶ V tem času je bil župnik v Beltincih Stefan Kühar (1914—1922). — Prim. I. Skafar, Nekaj iz zgodovine beltinske župnije. Stopinje 1973, str. 39—40.

Toda njega so z bajonetom odrinili in teh par hlapcev, ki so tam z Janošem stali v obrambi, prav tako, in potem je vsa divja banda preplavila lepi, čisti grad. Mi smo doma z Mici trepetaje poslušali divje rjojenje, hrup. Bilo je kakih tisoč ljudi, pravijo tudi več. Nato se je beltinsko ljudstvo prerivalo, da bi jih pregnalo. Ni jih zmoglo, toda kasneje, ko je mnogo zverinskih žena z vrečami odšlo, so jih vseeno obvladali skupaj z beltinskimi in jih s palicami, šibami nagnali v park. Pripominjam, da je gospa Kralovac z Mondajevo z veliko skrbnostjo skrila zelo veliko blaga. In kar je veliko žena odneslo, so jim po poti stoječa dekleta beltinske kongregacije, služkinje in žene hlapcev, odvzele in donesle k nunam. Vobče so Kralovčeva družina in pristavci delali z veliko predanostjo, toda brez hrabrega moškega vodstva niso mogli veliko narediti. Zatem so ostali razbojniki dirjali čez park k žitnici, beltinski pa ogibaje se pred njimi tuleč dirjali, in hvala dobremu Bogu, so jih odbili. Če bi tudi v žitnico vlomili, bi prišla vrsta še na vino in opiti bi opustošili naša stanovanja. Toda nato so prišli vojaki, razbojniki so odšli in obljubili, da se vrnejo ponoči v žitnico in zažgejo na štirih mestih v Beltincih. Ponoči so resnično tudi poskušali. Toda hvala Bogu, tu so bili vojaki, takoj so streljali z avtomatskim orožjem. Stalno so oddajali salve in tako je besnenje prenehalo. Včeraj šestega in danes sedmega²⁷ so vojaki stalno hodili po vaseh in veliko krivcev polovili in odpeljali v Soboto. Resnično, če teh ne bi bilo, tedaj v Beltincih danes ne bi stal kamen na kamnu in ene kaplje vina ne, niti ene vreče žita ne bi bilo. Strahovito energični in agilni so bili vojaki na čelu s Fonyom, žandarmerijskim stotnikom. No, resnično Zalska županija bi se lahko skrila. Slišimo: Prihajajo, prihajajo vojaki in od nikoder nikogar. Grozno, če bi bila tem zaupana naša usoda. Verovali smo, ko so gospodje odšli, da bodo vsaj hitro poskrbeli za pomoč, toda to se ni zgodilo.

Končno je popoldne, hvala Bogu, s Kalecke gore²⁸ prišel tudi Vogler, kjer je bil na trgatvi, čeprav mu je Balz zapovedal priti dol v nedeljo ponoči. Voglerju so pisali pismo, naj, če mu je življenje drago, zapusti Kalec. In tako je po jarkih, grmovju se skrivajoč prišel peš v Melince. Toda predvsem, ker je slišal, da so Beltinci v nevarnosti, je šel ponj voz. Štrigova²⁹ je bila v plamenih, financarje so ubili. V noči od ponedeljka na torek so ubogega Grasanovitza³⁰ čisto izropali, vse so mu razbili, polomili, klavir, vse, vse. Uboga Olga je v malem robcu, v spodnji obleki pobegnila, starši prav tako. Danes so bili tu pri nas, spotoma, ko so šli k sinovom v Soboto. Uboga stara gospa, popolnoma je uničena. Olga je zelo junaško branila svoje starše, čudežno moč ji je dal dobri Bog. Zastonj, mlado je pač mlado, tudi mojih dveh deklet je sama volja, energija. Če jih ni, tedaj tudi mene ubije moje bolno srce.

V pomiritev lahko pišem Vašemu blagorodju, da so v velikem salonu slike nepoškodovane, prav tako tudi oba klavirja, okrasne omare, prav tako vstavljena ebe-novinasta miza; rdeča garnitura prav tako. Jaz nisem nič gledala, ker sem strašno nervozna, toda Mitzi je vse pregledala. Ubogi stari Wieser je samo jokal in stokal, a kar je mogel, je rešil; čisto preč je. Zelo mnogo stvari je prišlo nazaj, ker se je ljudstvo zbalo vojakov in zjutraj so veliko prinesli. Toda, moj Bog, kaj je vse to.

Krajčičeve³¹ so na Bistrici prav tako izropali. Niti ena posoda jim ni ostala, nič, prav nič. Ubogi Mariški so odnesli tudi balo, ker še ni bilo odposlano. Holzerjeve, Benkovičeve, učiteljsko Vido, Feketejeve, vse so pregnali. Tedaj niso mogli na vasi storiti drugega, kot da so odšli. Verjemite mi, presvetla gospa grofica, kakorkoli me je potrla, trideset let sem že v Beltincih, tako tudi sedaj trepetaje želim ostati tu, četudi ne bi bilo priključeno Hrvaški; po vojni pa za vse dragocenosti sveta ne ostanim tu, raje grem za kuharico, toda tega sedaj ne morem storiti, da bi odšli. Novega življenja s prihranjenim denarjem ne morem začeti, ker to malo blaga, živine, kolikor je nabavljenega žita, to je vse, kar imamo. Zaradi tega smo torej morali trpeti tukaj do konca ta strašni prizor, se boriti za družinico in službo.

Toda to še ni konec. To je komaj začetek in zato prosim Vaše dostojanstvo in milostnega gospoda, izvolite energično ukrepati, da pride sem brezpogojno potrebno število vojaštva z mitraljezi in častniki, ker samo ti so zanesljivi. Murske vasi je treba v šahu držati, včasih zagrmeti prek na Štajersko, krotiti Slovence, braniti imetje. Ker če se tukaj ne bo stalno križarilo, bi nam lahko črede odgnali in pristave zažgali. Danes smo slišali, da so tudi v bistiškem gozdu podrli nekaj dreves³² (Grasanovitsevi so povedali) in tako je vojaštvo brezpogojno potrebno tako dolgo, dokler se stanje ne izoblikuje in razčisti.

²⁷ Misli na sredo 6. in četrtek 7. november 1918.

²⁸ Kalecka gora, tudi Tkalecka gora je vinorodno področje v Medžimurju, kjer je imela grofija vinograd in gozd.

²⁹ Kraj v Medžimurju.

³⁰ A. Grasanovits (Grašanovič) je bil notar v Črensovcih. »Toda z največjim maščevanjem so se vrgli na notarjevo stanovanje. To so zažgali.« (Klekl, Važnejši dogodki, 19; glej še: Klekl, Punt na Dolinskem. Novine 17. 11. 1918, 46/2).

³¹ Krajčič je bil grofovski gozdar.

³² Glej tretje pismo.

Kot vidimo iz časnikov, gospoduje ta položaj povsod po državi, vojaki prihajajo z boljševiskimi idejami domov, vsi z orožjem in naboji, s protizidovsko mržnjo. Toda, ker je sedaj naša narodna krajina vsa pomešana s slovanskimi idejami in s slovanskim oblikovanjem države, hočejo za Židi uničiti madžarsko gospodo. To smo videli na letakih, prinešenih z ljutomersko-veržejskega shoda. Trenutno je tukaj mir in tišina, ker murskosoboški oficirski zbor dnevno z mitraljezom pride na lice mesta. V ostalem pa se je treba bati tega, o čemer že tudi šušljajo, da bi iz maščevalnosti odšli v Veržej in se od tam vrnili s slovanskimi vojaki. Danes, v četrtek, popoldne ob petih: in iz Zalske županije niti enega vojaka še nismo dobili. Vsem nam je nerazumljivo, da na naše mnoge prošnje podžupan ničesar ne ukrene. Vogler z veliko gorečnostjo ukazuje, organizira narodno stražo.³³ Biczo³⁴ v Melincih vzdržuje red.

Toda sedaj končam svoje vrstice, vsaj dobri Bog naj pomaga, da lahko uživamo vsaj malo miru in tišine in malo v red pridemo, ker teh štirih dni ne bomo nikoli pozabili. Če Vaše dostojanstvo ukaže kakšno odredbo, izvolite samo razpolagati z nami. Od mojih otrok poljub roke; sporočam in sem

z globokim spoštovanjem
vdova Kelecsényi

Pravkar sem izvedela, da je preko Lendave prišla stotnija vojske z lahkim mitraljezom. Ti, kot slišimo, ne ostanejo stalno tukaj, temveč krenejo samo čez vso krajino, kjer je drhal besnela, da bi jo kaznovali in ustvarili red.

Vogler je Aliztovi dejal, da je presvetli gospe grofici poslal take informacije, da so bili zraven pri pustošenju gradu tudi beltinski. Voglerja takrat ni bilo tu, tako njegove informacije ne morejo biti najtočnejše. Do sedaj smo še vedno slišali, da beltinski ne samo, da niso plenili, ampak so celo rešili, kar se je dalo in so drhal končno tudi oni nagnali iz gradu in vsi beltinski kmetje se zelo sramujejo in obžalujejo, kar se je zgodilo. Vse to sem sedaj zvedela in menim za pravično, da Vaše blagorodje obvestim v upanju, da Vam moje dolgo pismo ni (prizadelo) žalosti, da ga vsaj ne bi Vašemu blagorodju z najglobljim spoštovanjem.«

Tretje pismo

Višji gozdar Robert Bayer je pisal grofu kratko, vendar nedatirano pismo. Na podlagi zadnjega odstavka lahko sklepamo, da je bilo napisano po prejšnjih dveh pismih, saj poroča, da se je Balz vrnil in da moških ni. Bayer seveda poroča o svojem resorju. Poznojesenski čas (november in začetek decembra) je bil ugoden za sečnjo lesa. Ljudje so priliko izkoristili tudi za to.

Pismo se v prevodu glasi:

»Veledostojanstveni gospod grof! Milostljivi moj gospod!

Z globoko ponižnostjo si drznem poročati naslednje:

Današnji dan smo z neznatno po številu, vendar močno žandarmerijo preiskali gornjo in srednjo bistriško občino. Mnogo posekanega lesa smo našli.³⁵ Storilce smo pozvali, da pokradena drevesa nemudoma spravijo na pristavo v Melince. Našel sem veliko predmetov, ki so jih ukradli iz gradu. Te sem oddal pri nunah. Dva glavna uporniška skrivca smo pripeljali iz Bistrice s seboj in ju odpošljemo v Zalaegerszeg.

S ponižnostjo sporočam, da je položaj nevaren. Sam ostanem danes, jutri z osmirom orožniki, ker drugega zanesljivega človeka ni. V kolikor nam ne pride kmalu na pomoč odgovarjajoče, toda čisto madžarsko vojaštvo, bo nastala velika nevolja.

Očitno je, da so okoliški prebivalci, posebno moški, izginili, vasi so prazne, moškega ni mogoče videti. Tudi na polju ne delajo. Močno sumim, da je ljudstvo zbežalo preko Mure, kjer se organizirajo za nova ropanja in ne moremo vedeti, kdaj udarijo po nas zapuščenih Madžarih, kar nas je na žalost v zelo majhnem številu.

Ker sem izvedel, da je gospod Balz doma, upam, da je vodstvo notranjih poslov vzel v svoje roke in glede na to ne morem sporočiti, kaj se godi v Beltincih v tem času. Dokler ne dobim višjega navodila, se bom trudil po svoji lastni uvidevnosti delati v tej smeri, da bo v vsakem pogledu v korist gospodstvu (veleposestvu).

Z globokim klanjanjem

Vaš ponižni služabnik

Robert Bayer,

višji gozdar.«

³³ Vogler je bil prav tako oskrbnik v Beltincih.

³⁴ Biczo je bil delovodja posestva (pristave) v Melincih.

³⁵ O tem poroča v Novinah tudi J. Klekl: »Zdaj zvedimo tudi, ka je gospodski log na Bistrici dolposekan...« (Punt na Dolinskem, Novine 17. 11. 1918).

* * *

Tako so doživljali burne prevratne dni revolucije, ki je pljusnila tudi v Prekmurje, gospoda v Beltincih. Opombe ob besedilih pisem služijo kot potrditev ali zavrnitev napisanega glede na druge vire. Iz vsega pa sledi, da so dokaj zvesto poročali grofici in grofu o dogodkih, čeprav čustveno prizadeti in v strahu, kakšen bo odgovor in če jim ne bo morda tudi naprtil del krivde in odgovornosti.

Zusammenfassung

BEITRÄGE ZUM REVOLUTIONÄREN GÄREN IN PREKMURJE IM JAHR 1918

Franc Kuzmič

Obwohl über die revolutionäre Gärung in Prekmurje (Übermurgebiet) Ende des Jahres 1918 bereits einige Abhandlungen veröffentlicht worden sind, ist jedoch noch immer nicht das ganze, vor allem das im Ausland befindliche Archivmaterial erschöpfend worden. Deshalb ist jeder originale Beitrag zu diesem Thema um so wertvoller.

Hier werden in slowenischer Übersetzung drei Briefe veröffentlicht, die in der Landes- und Studienbibliothek Murska Sobota aufbewahrt werden. Sie sind in ungarischer Sprache verfaßt und an den Grafen August Zichy und die Gräfin Marija Zichy gerichtet. Der erste wurde vom Verwalter Balz am 5. November 1918, der zweite von der Frau des verstorbenen Postmeisters Kelecsény am 7. November, der dritte etwas später von dem höheren Förstbeamten Robert Bayer geschrieben. Alle drei beziehen sich auf die Unruhen und Plünderungen in Beltinci und Umgebung.

GORIŠKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo trinajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.